

УДК: 323:327:351

[https://doi.org/10.32689/2617-2224-2020-2\(22\)-78-92](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2020-2(22)-78-92)

Ковальова Тетяна Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри права та європейської
інтеграції Харківського регіонального
інституту державного управління На-
ціональної академії державного управ-
ління при Президентіві України, 61001,
м. Харків, пр. Московський, 75, тел.: (057)
732-09-51, e-mail: nojanojushka@gmail.
com, <https://orcid.org/0000-0003-2079-7101>

Ковалева Тат'яна Владимировна,
кандидат филологических наук, доцент,
доцент кафедры права и европейской ин-
теграции Харьковского регионального ин-
ститута государственного управления
Национальной академии государствен-
ного управления при Президенте Украи-

ны, 61001, г. Харьков, пр. Московский, 75, тел. : (057) 732-09-51, e-mail: nojanojushka@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2079-7101>

Kovalyova Tatiana Volodymyrivna,
Candidate of Philology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law and European Integration of Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, 61001, Moskovsky Ave., Kharkiv, 75, tel. : (057) 732-09-51, e-mail: nojanojushka@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2079-7101>

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ: ЧЕСЬКИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. Розглядаються політико-правові аспекти формування мовної політики Чеської Республіки та України в діахронічному зрізі. При зіставленні мовних політик цих країн бралися до уваги такі критерії: перебування під окупацією інших держав; чи була національна мова офіційною під час перебування країни під окупацією; найчисельніша етнічна група в країні на момент закріплення державної/офіційної мови; наявність спеціального закону про державну/офіційну/національну мову; кількість державних (офіційних)

мов у країні; ратифікація Європейської хартії та набрання нею чинності; чи надано особливий статус окремим мовам національних меншин.

Історія формування Чехії протягом століть була позначена боротьбою за становлення суверенної держави, а мовна політика стала наріжним каменем будівництва ідентичності чехів.

Незважаючи на відсутність у Чехії спеціального закону про державну (офіційну) мову, ключовим моментом мовної політики було витіснення з публічних сфер мови окупанта (німецької та угорської). Боротьба за мову стала маркером боротьби за територію, населення і суверенітет.

Після тривалого періоду мовної експансії чехи почали відновлювати свою мову через художню літературу, театр, створювали національну наукову термінологію, видавали лексикографічні джерела, утворювали державні інституції з мовної політики та мовного планування.

Державна мовна політика в Україні проводилася непослідовно, повільно, що гальмувало вирішення проблемних питань у регулювання мовних відносин, сприяло породженню правового нігілізму, давало привід для виникнення мовних конфліктів й було використано Росією проти України у 2014 році. Розхитування мовного питання, зволікання з реалізацією мовного закону ставить під загрозу національну безпеку України, її суверенітет і територіальну цілісність. Сьогодні українське суспільство стоїть перед надважливим завданням, вирішити яке може допомогти досвід Чехії — позбавитися колоніального минулого в мовному питанні.

Ключові слова: державна мовна політика, національні меншини, Європейська хартія регіональних або міноритарних мов, державна мова.

ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ЯЗЫКОВОЙ ПОЛИТИКИ: ЧЕШСКИЙ ОПЫТ ДЛЯ УКРАИНЫ

Аннотация. Рассматриваются политико-правовые аспекты формирования языковой политики Чешской Республики и Украины в диахроническом срезе. При сопоставлении языковых политик этих стран принимались во внимание следующие критерии: пребывание под оккупацией других государств; был ли национальный язык официальным во время пребывания страны под оккупацией; самая многочисленная этническая группа в стране на момент закрепления государственного/официального языка; наличие специального закона о государственном/официальном/национальном языке; количество государственных (официальных) языков в стране; ратификация Европейской хартии и вступление в силу; предоставлен ли особый статус отдельным языкам национальных меньшинств.

История формирования Чехии на протяжении веков была обозначена борьбой за становление суверенного государства, а языковая политика стала краеугольным камнем строительства идентичности чехов.

Несмотря на отсутствие в Чехии специального закона о государственном (официальном) языке, ключевым моментом языковой политики было вытес-

нение из публичных сфер языка оккупанта (немецкой и венгерской). Борьба за язык стала маркером борьбы за территорию, население и суверенитет.

После длительного периода языковой экспансии чехи начали восстанавливать свой язык через художественную литературу, театр, создавали национальную научную терминологию, издавали лексикографические источники, образовывали государственные институты по языковой политике и языковому планированию.

Государственная языковая политика в Украине проводилась непоследовательно, медленно, что тормозило решение проблемных вопросов в регулировании языковых отношений, способствовало порождению правового нигилизма, давало повод для возникновения языковых конфликтов и было использовано Россией против Украины в 2014 году. Расшатывание языкового вопроса, промедление с реализацией языкового закона ставит под угрозу национальную безопасность Украины, ее суверенитет и территориальную целостность. Сегодня украинское общество стоит перед важнейшей задачей, решить которую может помочь опыт Чехии – избавиться от колониального прошлого в языковом вопросе.

Ключевые слова: государственная языковая политика, национальные меньшинства, Европейская хартия региональных языков или языков меньшинств, государственный язык.

POLITICAL AND LEGAL ASPECTS OF STATE LANGUAGE POLICY FORMATION: CZECH EXPERIENCE FOR UKRAINE

Abstract. The article deals with the political and legal aspects of the language policy formation of the Czech Republic and Ukraine in a diachronic section. When comparing the language policies of these countries, the following criteria were taken into account: stay under occupation of other states; was the national language official during the occupation of the country; the largest ethnic group in the country at the time of consolidation of the state/official language; existence of a special law on state/official/national language; the number of official (official) languages in the country; ratification and entry into force of the European Charter; whether special status is given to particular languages of national minorities.

The history of the formation of the Czech Republic over the centuries has been marked by the struggle for the establishment of a sovereign state, and language policy has become a cornerstone of the Czech identity.

Despite the absence of a special law on official (official) language in the Czech Republic, the key to language policy was the displacement of the occupier's language (German and Hungarian) from the public sphere. The struggle for language has become a marker of struggle for territory, population and sovereignty. After a long period of linguistic expansion, the Czechs began to renew their language through fiction, theater, created national scientific terminology, published lexicographic sources, formed state institutions on language policy and language planning.

State language policy in Ukraine has been inconsistent, slow, hindering the resolution of problematic issues in regulating language relations, contributing to

the emergence of legal nihilism, giving rise to language conflicts, and was used by Russia against Ukraine in 2014. The loosening of the language issue, the delay in the implementation of the language law, threatens the national security of Ukraine, its sovereignty and territorial integrity. Today, Ukrainian society faces an overriding challenge, which can be resolved by the Czech experience – to get rid of the colonial past in the language issue.

Keywords: state language policy, national minorities, European Charter for Regional or Minority Languages, state language.

Постановка проблеми. Кожна держава постійно тримає в полі зору мовні проблеми суспільства. Оскільки мова є одним із факторів самоорганізації суспільства і невід’ємною ознакою таких спільнот, як етнос, народність, нація, то одним із проявів самоутвердження нації є державний статус її мови, який законодавчо забезпечує її функціонування в усіх без винятку сферах суспільного життя. В однопонаціональних державах статус мови не викликає проблем, у підневільних та в багатонаціональних країнах питання державності мови є однією з найскладніших суспільно-політичних проблем.

Мовна політика Чехії формувалася й розвивалася впродовж багатьох століть у складних історичних і геополітичних умовах. Вибір для порівняльного аналізу мовної політики Чехії і Україна зумовлений тим, що історії становлення їх як самостійних, сучасних демократичних держав схожі між собою: по-перше, протягом кількох століть вони перебували під владою інших держав і їх кордони неодноразово змінювалися; по-друге, наприкінці ХХ ст. їм доводилося протистояти комуністичному режиму, виборювати власну державність на засадах демократичних,

цивілізаційних цінностей; по-третє, їм довелося відроджувати власні мови, протистояти мовній експансії, утверджувати національні мови як офіційні, вирішувати питання з мовними правами різних етнічних груп.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою. Незважаючи на те, що питання мовної політики в Україні останнім часом є актуальними, наукові праці, присвячені вивченню можливостей застосування досвіду країн Центральної та Східної Європи з регулювання мовних відносин в Україні, практично відсутні. Частково вони висвітлені в статтях Г. Євсєєвої [1], О. Кравчука [2], Г. Мелеганіч [3], Н. Підбережника [4].

Формулювання мети статті. За допомогою історичного та порівняльного аналізу дослідити політико-правові аспекти формування й реалізації мовної політики в Чехії в ході становлення її як суверенної демократичної європейської держави та визначити можливості використання її досвіду в державній мовній політиці в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політичною кризою на початку XVII ст., що передувала Тридцятирічній війні Богемії (Чехії) й Австрії, починається “чорна” епо-

ха в історії Чехії: у 1620 році Чеська Корона капітулювала перед Австрійською імперією, Чехія стає провінцією Австрії, чехи втрачають свої права, майно, національну своєрідність через покатоличення й понімення, німецька мова стає офіційною. Протягом майже всього XVIII ст. не виходить жодної книги чеською мовою. Вона була непопулярною серед понімененої аристократії та інтелігенції, убогою й необробленою до стану літературної [5, с. 33–35]. За часів правління Йосифа II німецька мова витісняє чеську з освіти.

Лише після Весни націй у 1848–1849 рр. років почалося національне відродження Чехії: чеська мова поступово почала відновлюватися, ставала мовою науки, освіти, літератури, театру, а згодом і мовою військової справи, дипломатії та інших галузей суспільного життя. У 1918 році чехи разом зі словаками (які також на цей час перебували у складі Австро-Угорщини) створили Чехословацьку Республіку, а чеська конституція 1920 року визнала офіційною так звану чехословацьку мову. Її вдалося запустити в усі сфери життя й поширити серед усіх верств населення.

Протягом міжвоєнного періоду (між Першою й Другою світовими війнами були спроби втілити “ідею чехословакізму”, створити “чехословацьку національну самосвідомість” та “чехословацьку мову”¹. У районах, де проживало не менше 20 %

не чеського населення, у державних установах поряд з державною використовувалася мова відповідної національності.

Таку ідею перший президент Чехословаччини Т. Масарик обґрунтував природним правом на національне самовизначення, створенням у Європі на основі мовної спільності чехів і словаків однієї нації. Ця доктрина чехословацької нації була пов’язана з тим, що в Чехословаччині було більше німців, ніж словаків, і необхідно було позбутися сильного агресивного впливу німецької мови. І хоча провідною мовою нової держави була чеська, ця політика не мала на меті витіснення чи приниження словацької мови. На момент становлення незалежної Чехословацької держави утвердження офіційної мови було вкрай важливим кроком. Т. Масарик чітко сформулював засади мовної політики: навіть в областях, де жило до 90 % німців, звернення від громадян мусили приймати чеською мовою, а офіційні органи — відповідати чеською. Т. Масарик прямо виголошував, що німецьке населення має підпорядковуватися чинній державній владі, бо їхні предки прийшли на чеські землі як іммігранти й колоністи [6]. Основною тезою Т. Масарика в розбудові національної держави була те, що національною ідеєю є ідея культури. Власне, цього чехи й дотримувалися, створюючи потужний культурний ґрунт для утвердження національної держави з державною мовою корінного населення.

Незважаючи на відсутність підтримки від німецьких депутатів у парламенті протягом кількох років

¹ По суті, штучну мову. Офіційно вживалася чеська, а словацька відіграла другорядну роль. Після Другої світової війни це питання законом врегульоване не було. Державними вважалися обидві мови: чеська – в Чехії, словацька – у Словаччині.

Т. Масарик цілеспрямовано впроваджував мовно-культурну політику на законодавчому рівні.

Щодо співіснування чеської і словацької мов, то впровадження єдиної чехословацької мови мало сприяти підтримці словацької мови, яка була під загрозою витіснення угорською.

При цьому існують різні думки щодо рівноправності обох мов. Професор Карлового університету М. Слобода зазначає, що ці мови є взаємозрозумілими і навіть людина, яка не має мовної практики, може зрозуміти мову сусідньої країни. Проте хоча близькі слов'янські мови використовували одночасно й де-юре вони були рівноправними, справжньої рівноправності вони ніколи не досягли [7]. Інший професор Карлового університету в Празі М. Путни стверджує, що домінантною була чеська, а словацьку сприймали як діалект чеської. Але воля словаків до самоідентифікації як народу зростала, і після 1945 року словацьку визнавали самостійною літературною мовою [7].

Проте якщо чехів і словаків спільна мова об'єднала, то чеський і німецький народи відокремилися один від одного через мову. На території Чехословаччини було 3 млн чеських німців, для яких поширення чеської мови стало випробуванням. Невдоволення судетських німців, у тому числі й мовною політикою Чехії, використала нацистська Німеччина для анексії Судетів. Більшість із 3 млн чеських німців повірили в ідею “великої Німеччини”, але їх просто було використано в загарбницьких планах Адольфа Гітлера. Як зазначають дослідники чеської історії, “Гітлер ви-

значив три варіанти національної політики в чеськоморавських землях. За першим, він вважав можливим надання чехам автономії, в межах якої було б гарантована рівноправність для судетських німців. При цьому Гітлер висловив побоювання, що автономія може призвести до появи вогнища нестабільності і внутрішньої опозиції Німеччині. Другий варіант передбачав виселення чехів і заселення їх території німцями. Однак, за розрахунками німців, тривалість цього процесу сягала б 100 років. Найбільш реальним Гітлеру уявлявся третій варіант — понімечення населення протекторату, зокрема шляхом асиміляції. При цьому Гітлер відхилив плани розчленування території протекторату і виділення в ньому німецьких зон. У жовтні 1940 року Гітлер наказав розпочати підготовку до “понімечення території і народу” протекторату, що здійснювалося протягом усієї війни. Остаточною метою було перетворення чеських земель на складову та невід'ємну частину великої німецької імперії Третього рейху” [8, с. 209–210]. Отже, захоплення території Чехії відбувалося під гаслом визволення національних меншин, які “потерпають” від дискримінації, у тому числі й мовної.

Після Другої світової війни та до відокремлення Словаччини в 1993 р. в Чехословаччині офіційно закріплюється монолінгвізм, проте вона була двомовною: на чеській території поширеною була чеська мова, на словацькій — словацька.

Станом на 1991 рік чехи становили 62,8 %, словаки — 31 % від загальної кількості населення Чеської і Словацької Федеративної Республі-

ки [9]. Основна маса чехів мешкала в Чеській Республіці — 81,2 % [10]. Ці дані представлені в табл. 1 п. 4.

За переписом 2011 року кількість чехів у Чехії становила 64,3 %, кількість словаків зменшилася до 1,4 %, а чеською мовою володіло 95,4 % [11].

У 1920 році одночасно з Конституцією Чехії було прийнято й закон про мову, який встановив принципи регулювання питань використання мов [12]. Зокрема §1 цього закону визначав чехословацьку мову державною, офіційною мовою республіки. В усіх наступних конституціях, у тому числі й чинній 1992 року поняття офіційної або державної мови виключено.

Сьогодні закон про державну мову в Чехії відсутній, а застосування мов регулюється іншими нормативно-правовими актами. Вивчення чеської мови є обов'язковим для усіх жителів країни та іноземців, які хочуть отримати чеське громадянство. Освіта на всіх рівнях надається чеською мовою, у вищих навчальних закладах — також англійською на німецькою, але така освіта платна.

Чеська Республіка ратифікувала Європейську хартію регіональних або міноритарних мов 15 листопада 2006 року, визнавши словацьку, польську, німецьку та ромську мовами меншин, на які поширюється дія Хартії [13]. Причому Чехія задекларувала, що до цих мов вона застосовує лише ч. II Хартії. Виняток зроблено для польської мови (в моравсько-сілезькому регіоні та на території районів Фрідек-Містек та Карвіна вона застосовується також в освіті, судочинстві, адміністративних органах, при наданні публічних

послуг, в економічному й соціальному житті, засобах масової інформації), і словацької (застосування в тих же сферах, що й польської мови, але на всій території Чехії)².

Україна

Боротьба за статус української мови як мови української нації й Української держави відбувалася в складних історичних умовах під постійним впливом інших держав і їхніх мов та триває донині.

Відправним пунктом української слов'янської державності й культури вважається Київська Русь IX–XIII ст. Після татаро-монгольської навали її спадкоємцем стало Руське королівство XIII–XIV століття. Воно було поглинуте сусідніми Великим Литовським Князівством і Королівством Польським, об'єднаними з XVI століття у федеративну Річ Посполиту. У землях, що належали Польщі, мовою діловодства була латина, у Великому Князівстві Литовському “руська мова” була мовою адміністрації й судочинства;

Формування новітньої української нації активізувалося під час визвольної війни 1648–1657 років під проводом Богдана Хмельницького проти Речі Посполитої. Результатом війни стало утворення в Подніпров'ї козацької держави, яка через міжусобиці після 1667 році опинилася розділеною між Річчю Посполитою

² Станом на сьогодні Чехія визнала 14 національних меншин білоруси, болгар, хорвати, німці, греки, угорці, поляки, романи, росіяни, русини, серби, словаки, українці та в'єтнамці. Це надає їм право розвивати свою культуру, традиції й мову, використовувати свою мову в контактах з владою та в судах.

і Московським царством. У 1795 році після останнього поділу Речі Посполитої українські землі були розчленовані між Австро-Угорщиною і Росією. Перша отримала Галичину, Буковину і Закарпаття, а друга — решту України. Окрім понімення західноукраїнських земель, у Галичині відбувалася колонізація, на Закарпатті — мадяризація, на Буковині — румунізація, на решті території — русифікація українського населення.

Знищення російським царизмом наприкінці XVIII ст. української державності на Лівобережжі та Слобожанщині супроводжувалося русифікацією корінного населення. Українська мова витіснялася з імперських установ і навчальних закладів усіх рівнів освіти. Ударом по українській мові були 2 царські акти — Валуєвський циркуляр 1863 року та Емський указ 1876 року, згідно з якими заборонялася публікація релігійних, навчальних і освітніх книг, увезення на територію Російської імперії з-за кордону книг, написаних українською мовою, без спеціального дозволу; видання оригінальних творів і перекладів з іноземних мов українською, постановка українських театральних вистав, проведення концертів з українськими піснями, викладання українською мовою в початкових школах.

Лише в першій третині XX століття (до 1930-х рр.) починається підтримка української мови, у 20-ті рр. виходить низка постанов про українізацію: про відкриття шкіл з українською мовою навчання, збільшення кількості видань різної літератури, зокрема підручників, газет, журна-

лів, українською мовою, вивчення української мови державними службовцями, переведення діловодства на українську мову тощо. Проте вже на початку 30-х рр. українізація помітно згортається, її здобутки ліквідуються, а 22 листопада 1933 р. ЦК КП(б) ухвалив постанову про її припинення. Почався зворотний процес звуження функцій української мови й витіснення її російською, який тривав практично всю радянську добу [14]. З 1938 року запроваджується обов'язкове вивчення російської мови в неросійських школах України.

Зміна мовної політики позначилася й на мовній системі: у 1928 році було затверджено український правопис (“харківський”, або “скрипниківський”), а вже в 1933 році його визнали “націоналістичним” і було скасовано. Усі наступні правописи радянського періоду уніфікували українську і російську мови. У травні 2019 року уряд України ухвалив нову редакцію Українського правопису, урахувавши правила правопису 1928 року, однак він не набрав чинності, оскільки наразі оскаржується в суді українською школяркою.

З проголошенням незалежності України в 1991 році Україна не квапилася з прийняттям мовного закону: до 2012 р. діяв закон, прийнятий ще в СРСР — “Про мови в Українській Радянській Соціалістичній Республіці” [15]. І хоча закон надавав українській мові статус державної, він закріплював широкі повноваження російської мови в усіх публічних сферах, що фактично визначало статус останньої як другої державної.

Закріплення в ст. 10 Конституції України 1996 року за українською

мовою статусу державної не суттєво змінило стан у мовній сфері: за російською мовою залишався спеціальний статус. Де-юре вона була виокремлена з-поміж мов національних меншин, а де-факто вона заміняла собою і державну, і мови національних меншин, особливо в тих місцях, де було компактне проживання російськомовного населення і не було компактного проживання представників інших національностей.

За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року (останній на сьогодні в Україні), на території країни проживали представники понад 130 національностей і народностей [16]. У національному складі населення України переважна більшість українців — 77,8 % від загальної кількості населення, у 1989 р. — 72,7 % (див. табл.). Друге місце за чисельністю посідали росіяни — 17,3 % (у 1989 р. — 22,1 %), третє — кримські татари — 12 % (1,9 % у 1989 р.) [16]. Щодо мовних уподобань, то українську мову мовою своєї національності вважали 67,5 % населення України (у 1989 р. — 64,7 %), російську — 29,6 % населення (у 1989 р. — 32,8 %) [17]. При чому серед останніх етнічні росіяни становлять 56 %, решта — представники інших національностей, асимільовані за мовною ознакою.

Не маючи сформованої державної мовної політики, не забезпечивши реальний розвиток і функціонування української мови як мови корінної нації, у 2003 році Україна ратифікує Європейську хартію регіональних або міноритарних мов (у 2006 році вона набула чинності), яка поширюється на 13 мов меншин, серед яких і російська (таблиця). Для

України це було завчасним кроком, бо суспільство не мало української ідентичності, що було наслідком укоріненого в суспільній свідомості радянського минулого з його русифікаторською мовною політикою. На той час існувало три ймовірні вектори державного розвитку України: 1) європейський (розбудова суверенної України з європейськими цінностями); 2) проросійський вектор (“міцна дружба” з Росією і спільний розвиток на умовах “старший — молодший брати”); 3) відновлення Радянського Союзу. І якщо третій варіант був лише соціальним конструктом, то два перші й донині залишаються альтернативною реальністю. Зміцнення української мови як одного з факторів ідентичності на етапі формування української нації повинно було б сприяти зміцненню й об’єднанню останньої.

Не покращив ситуацію й Закон України “Про засади державної мовної політики” 2012 року, який, формально проголошуючи українську мову державною, запроваджував використання 18 мов національних меншин на територіях, де їх носії становлять від 10 % населення, в усіх публічних сферах. По суті, цей закон був русифікаторським, оскільки реально закріплював необмежене поширення російської мови на більшій частині України (особливо Сходу, Півдня, Автономної Республіки Крим) і витіснення нею української мови, а також дискримінував мови інших національних меншин, надаючи перевагу одній із них.

Закон було визнано неконституційним у 2018 році, коли вже п’ятий рік тривала збройна агресія Росії

проти України, що починалася під гаслами звільнення російськомовного населення в Україні. Під прицілом агресора були території, де переважало російськомовне населення – Крим, Донецьк, Луганськ, Харків, Одеса, Дніпропетровськ.

В умовах гібридної війни в Україні нарешті прийнято закон “Про забезпечення функціонування української мови як державної”, який був погоджений з Венеційською комісією й набрав чинності 16 липня 2019 року [19]. Проте ставити крапку у вирішенні мовного питання зарано. Російська Федерація ініціювала обговорення цього закону в Ра-

ді безпеки ООН на підставі того, що він нібито обмежує права російськомовних в Україні, однак на засіданні Радбезу 16 липня 2019 року ніякого рішення стосовно закону ухвалено не було. У червні 2019 року депутати від проросійської політичної партії “Опозиційний блок” звернулися з поданням до Конституційного Суду України про визнання цього закону неконституційним. Мусимо констатувати, що сьогодні мовна політика в Україні реалізується вкрай повільно і віддзеркалює несформовану ідентичність української нації.

Результати проведеного дослідження представлено в таблиці.

Порівняльна характеристика політико-правових аспектів мовної політики Чехії, Словаччини, Угорщини, України

Критерій	Чеська Республіка	Україна
1	2	3
1. Перебування під окупацією інших держав	так	так
2. Чи була національна мова офіційною під час перебування країни у складі інших держав	ні	ні
3. Рік набуття незалежності (після розпаду імперії / після повалення комуністичного режиму)	1918/1993	1918/1991
4. Найчисельніша етнічна група (за даними переписів населення)	чехи: 1991 р. – 62,8 % у Чеській і Словацькій Федеративній Республіці); (81,1 % у Чеській Республіці); 2011 р. – 64,3 %	українці: 1989 р. – 72,73 %; 2001 р. – 77,8 %; 2011 – відсутні дані
5. Наявність спеціального закону про державну/ офіційну/національну мову	ні	так
5. Кількість офіційних (державних) мов	1	1
6. Найпоширеніша мова	чеська – 95,4 % (перепис 2011 року)	українська – 67,5 % (перепис 2001 року) 61 % – 2011 рік (за даними Центру Разумкова) [20, с. 8]

1	2	3
7. Ратифікація Хартії /набрання чинності (рік, регіональні мови/мови національних меншин)	2006/2007, мови меншин: словацька, польська, німецька, ромська	2005/2006 мови меншин: білоруська, болгарська, гагаузька, грецька (новогрецька), єврейська (ідиш), кримськотатарська, молдавська, німецька, польська, російська, румунська, словацька, угорська
8. Особливий статус мови меншини	словацька мова	російська мова

Висновки і перспективи подальших досліджень. Історія формування Чехії протягом століть була позначена боротьбою за становлення суверенної держави, а мовна політика стала наріжним каменем будівництва ідентичності чехів.

Незважаючи на те, що в Чехії не було прийнято спеціальний закон про державну (офіційну) мову, ключовим моментом мовної політики було витіснення з публічних сфер мови окупанта (німецької та угорської). Боротьба за мову стала маркером боротьби за територію, населення і суверенітет.

Після тривалого періоду мовної експансії чехи почали відновлювати свою мову через художню літературу, театр, створювали національну наукову термінологію, видавали лексикографічні джерела, утворювали державні інституції з мовної політики та мовного планування.

Згідно з переписами населення Чехії, як і Україна переважно є гомогенними: у Чехії майже 2/3, а в Україні понад 3/4 населення складається з корінного народу (див. табл.). Щодо мовного складу, то в Чехії переважає чеськомовне населення — 95,

в Україні україномовних майже на третину менше (українська — 67,5 % у 2001 році, 61 % — у 2011 році). При цьому обидві держави обрали модель мовної політики “одна держава — одна мова”, а мовні права національних меншин та етнічних груп регулюються окремими законами та Європейською хартією регіональних або міноритарних мов, яку вони підписали та ратифікували. Однак у жодній з них остаточно ці відносини не врегульовані.

Чехія має менше проблем ніж Україна: основну частину її населення становлять чехи, найчисельніша меншина — словацька і її мова вільно застосовується на всій території Чехії, як і навпаки. Виняток становить сфера освіти: у державних закладах Чехії освіта надається чеською мовою.

В Україні складна ситуація з визначенням статусу російської мови: відповідно до Конституції України вона має особливий статус, що дискримінує інші мови і їх носіїв. Ситуація з особливим статусом мови, яка тривалий час була поширена на території України, повністю протилежна чехословацькій: якщо завдяки

створенню спільної чехословацької мови обидві мови було збережено від мадяризації (особливо це стосується словацької мови) і сьогодні вони не витісняють одна одну у своїх країнах, то російська мова завжди була експансивною відносно української (що було проявом імперської політики Росії щодо України), а процес русифікації в Україні ніколи не припинявся (ні до 1991 року, ні після), тому надання російській мові особливого статусу загрожує витісненням української з мовного простору України.

Державна мовна політика в Україні проводилася непослідовно, по-вільно, що гальмувало вирішення проблемних питань у регулюванні мовних відносин, сприяло породженню правового нігілізму, давало привід для виникнення мовних конфліктів, і це було використано Росією проти України у 2014 році. Розхитування мовного питання, зволікання з реалізацією мовного закону ставить під загрозу національну безпеку України, її суверенітет і територіальну цілісність.

Українська мова в Україні стала символом європейського вибору, цивілізаційним орієнтиром на прогрес та цінність України як держави.

Українське суспільство стоїть перед надважливим завданням — для існування самої української держави необхідно позбавитися колоніального минулого в мовному питанні, як це зробила Чехія. Сьогодні прийнято закон про державну мову, попередю прийняття закону про мови національних меншин і корінних народів.

З огляду на вивчений досвід Чехії першочерговими заходами держав-

ної мовної політики в Україні на сьогодні можна вважати такі:

- забезпечення реалізації прийнятого у 2019 році закону “Про забезпечення функціонування української мови як державної” в публічних сферах, на які він поширюється, встановлення державного контролю за його виконанням.

- у законі про національні меншини та корінні народи, проект якого готується, необхідно закріпити, які національні меншини визнаються на території України і за якими критеріями (кількість представників, тривалість проживання тощо);

- з огляду на зазначене необхідно внести зміни до Закону України “Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин”, який усупереч задекларованим цілям Хартії покладає на державу значний обсяг зобов’язань щодо особливого захисту тих мов, яким не загрожує зникнення, і залишає поза сферою своєї дії мови, які реально потребують особливого захисту й підтримки (напр., караїмська, ромська).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

---

1. *Євсєєва Г.* Державна мова — необхідна складова національної ідеї в контексті європейського історичного досвіду [Електронний ресурс] // Теорія та практика держ. управління. 2009. № 1. Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2009-1/doc/5/03.pdf>
2. *Кравчук О.* Національні відносини в Чехословаччині 1918–1935 рр. : погляд Т. Г. Масарика // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи. 2012. № 3. С. 162–181.

3. *Мелеганіч Г.* Тенденції етнополітичного розвитку Чеської Республіки [Електронний ресурс] // Вісн. Маріупольського державного ун-ту. Серія: “Історія. Політологія”. 2014. Вип. 11. С. 151–160. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ip_2014_11_20
4. *Підберезник Н. П.* Забезпечення етнокультурних прав української державотворчої нації, національних меншин в Україні в контексті реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС // Ефективність державного упр. 2018. Вип. 3 (56). Ч. 1. С. 74–86.
5. *Богданова И.* Очерки истории чешской литературы XIX–XX вв. М. : Изд-во АН СССР, 1963. 724 с.
6. *Masaryk T. G.* Nová Evropa. Stanovisko slovanské. [New Europe. Opinion]. Slavic.Pr.: Nákladem Gustava Dubského, 1920. 144 s.
7. *Голобродська М.* Від “чехословацької мови” до чеської і словацької [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/27414368.html>
8. *Зінько Ю. А.* Нариси історії Чехії : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / Ю. А. Зінько, С. Л. Калитко, О. М. Кравчук, І. І. Поп. Вінниця. ТОВ “Нілан-ЛТД”, 2017. 466 с.
9. Demographics of Czechoslovakia [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Czechoslovakia
10. Demographic data from population and housing censuses in Slovakia [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://sodb.infostat.sk/sodb/eng/1848-2001/tab.III.2-2B_en.htm
11. Czech Republic Demographics Profile [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://www.indexmundi.com/czech_republic/demographics_profile.html
12. 122/1920 Sb. Zákon ze dne 29. února 1920 podle § 129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/1703/0/2/zakon-c-122-1920-sb>
13. Reservations and Declarations for Treaty No.148. European Charter for Regional or Minority Languages Nature of declaration. Czech Republic [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/148/declarations?p_auth=XO1IRW81&coeconventions_WAR_coeconventionsportlet_en/conventions/treaty/148/declarations?p_auth=XO1IRW81&coeconventions_WAR_coeconventionsportlet_enVigueur=false&coeconventions_WAR_coeconventionsportlet_searchBy=state&coeconventions_WAR_coeconventionsportlet_codePays=CZE&
14. Українська мова в СРСР. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_мова_в_СРСР
15. Про мови в Українській РСР : Закон УРСР від 28.10.1989 р. № 8312-11 // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). 1989. Додаток до № 45. Ст. 631.
16. Всеукраїнський перепис населення 2001 року [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. Режим доступу: <https://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>
17. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. Режим доступу : <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language>

18. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. Режим доступу : <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>
19. Про забезпечення функціонування української мови як державної [Електронний ресурс] : Закон України від 15.05.2019 р. № 5670-д. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/go/2704-19>
20. Консолідація українського суспільства: шляхи, виклики, перспективи // Інформаційно-аналітичні матеріали до Фахової дискусії 16 грудня 2016 року. Київ: Центр Разумкова, 2016. 100 с.

REFERENCES

1. Yevsyeyeva H. (2009). Derzhavna mova – neobkhidna skladova natsionalnoyi ideyi v konteksti yevropeyskoho istorychnoho dosvidu [State language is a necessary component of a national idea in the context of European historical experience]. *Teoriya ta praktyka derzhavnogo upravlinnya – Theory and Practice of Public Administration*. 1. Retrieved from <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2009-1/doc/5/03.pdf> [in Ukrainian].
2. Kravchuk O. (2012). Natsionalni vidnosyny v Chekhoslovachchyni 1918–1935 rr.: pohlyad T. G. Masaryka [National relations in Czechoslovakia, 1918–1935: view of T. Masaryk]. *Problemy istoriyi krayin Tsentralnoyi ta Shhidnoyi Yevropy – Problems of the history of the countries of Central and Eastern Europe*. 3. 162–181 [in Ukrainian].
3. Melehanych H. (2014). Tendentsiyi etnopolitychnoho rozvytku Cheskoyi Respubliki [Trends in Ethnopolitical Development of the Czech Republic]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Seriya : Istoriya. Politologiya – Bulletin of Mariupol State University. Series: “History. Politicalology”*. 11. 151–160. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ip_2014_11_20 [in Ukrainian].
4. Pidberezhyk N. (2018). Zabezpechennya etnokulturnykh prav ukraïnskoyi derzhavotvorchoyi natsiyi, natsionalnykh menshyn v Ukrayini v konteksti realizatsiyi Uhody pro asotsiatsiyu mizh Ukrayinoyu ta YES [Ensuring the Ethno-Cultural Rights of the Ukrainian Nation-Making, National Minorities in Ukraine in the Context of Implementation of the EU-Ukraine Association Agreement]. *Efektivnist derzhavnogo upravlinnya – Public administration efficiency*. 3 (56). 1. 74–86 [in Ukrainian].
5. Bohdanova I. (1963). *Ocherki istorii cheshskoy literatury XIX–XX vv.* [Essays on the history of Czech literature of the XIX–XX centuries]. Moscow: Izdatelstvo AN SSSR [in Russian].
6. Masaryk T. (1920). *Nová Evropa. Stanovisko slovanské.* [New Europe. Opinion]. Slavic.Pr.: Nákladem Gustava Dubského [in Chekh].
7. Holobrodska M. (2015). *Vid “chekhoslovatskoyi movy” do cheskoyi i slovatskoyi* [From Czech language to Czech and Slovak]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/27414368.html> [in Ukrainian].
8. Zinko Yu. A., Kalytko S. L., Kravchuk O. M. & Pop I. I. (2017). *Narysy istoriyi Chekhiyi* [Essays on the history of the Czech Republic]. Vinnytsya. TOV “Nilan-LTD” [in Ukrainian].
9. Demographics of Czechoslovakia. (2019). Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Czechoslovakia.
10. Demographic data from population and housing censuses in Slovakia (2009). Retrieved from <http://sodb>.

- infostat.sk/sodb/eng/1848-2001/tab.III.2-2B_en.htm.
11. Czech Republic Demographics Profile. (2018). Retrieved from https://www.indexmundi.com/czech_republic/demographics_profile.html.
  12. 122/1920 Sb. Zákon ze dne 29. února 1920 podle § 129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé. Retrieved from <https://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/1703/0/2/zakon-c-122-1920-sb-podle-129-ustavni-listiny-jimz-se-stanovi-zasady-jazykoveho-prava-v-republice-ceskoslovenske/zakon-c-122-1920-sb-podle-129-ustavni-listiny-jimz-se-stanovi-zasady-jazykoveho-prava-v-republice-ceskoslovenske> [in Czech].
  13. Reservations and Declarations for Treaty № 148. (2019). European Charter for Regional or Minority Languages Nature of declaration. Czech Republic. Retrieved from https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/148/declarations?p_auth=XO1IRW81&_coconventions_WAR_coeconventionsportlet_en/conventions/treaty/148/declarations?p_auth=XO1IRW81&_coconventions_WAR_coeconventionsportlet_enVigueur=false&_coconventions_WAR_coeconventionportlet_searchBy=state&_coconventions_WAR_coeconventionsportlet_codePays=CZE&_coconventions_WAR_coeconventionsportlet_codeNature=10.
  14. Ukrayinska mova v SRSR. (2019). Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_мова_в_CPCP [in Ukrainian].
  15. Zakon URSR Pro movy v Ukrayinskiy RSR : vid 28 zhovt. 1989 roku № 8312-11 [The Law of Ukraine About languages in the Ukrainian SSR from October 28 1989, № 8312-11]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady URSR (VVR) – Bulletin of Verkhovna Rada of URSR* [in Ukrainian].
  16. Vseukrayinskyy perepys naselennya. (2001) [2001 All-Ukrainian Population Census]. *Derzhavnyy komitet statystyky Ukrayiny*. Retrieved from <https://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> [in Ukrainian].
  17. Pro kilkist ta sklad naselennya Ukrayiny za pidsumkamy Vseukrayinskoho perepysu naselennya 2001 roku [On the number and composition of the population of Ukraine by results 2001 All-Ukrainian Population Census]. (2003–2004b) *Derzhavnyy komitet statystyky Ukrayiny*. Retrieved from <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language> [in Ukrainian].
  18. Pro kilkist ta sklad naselennya Ukrayiny za pidsumkamy Vseukrayinskoho perepysu naselennya 2001 roku [On the number and composition of the population of Ukraine by results 2001 All-Ukrainian Population Census]. (2003–2004a). *Derzhavnyy komitet statystyky Ukrayiny*. Retrieved from <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> [in Ukrainian].
  19. Zakon Ukrayiny Pro zabezpechennya funktsionuvannya ukrajinskoyi movy yak derzhavnoyi : vid 15 travnya 2019 roku № 5670-d [Law of Ukraine on ensuring the functioning of the Ukrainian language as a state language from May 15 2019, № 5670-d]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/2704-19> [in Ukrainian].
  20. Konsolidatsiya ukrajinskoho suspilstva: shlyakhy, vyklyky, perspektyvy [Consolidation of Ukrainian society: ways, challenges, prospects]. *Informatsiyno-analitychni materialy do Fakhovoyi dyskusiyi 16 hrudnya 2016 roku – Information and analytical materials for the Professional Discussion December 16, 2016*. Kyiv: Tsentrazumkova [in Ukrainian].